

Tadeusz KOPYŚ

Uniwersytet Jagielloński

tadeusz.kopys@uj.edu.pl

UPOLITYCZNIENIE PROCESÓW DEPOPULACJI I MIGRACJI NA WĘGRZECH PO 1989 ROKU

ABSTRACT Politicization of Depopulation and Migration Processes in Hungary after 1989

Hungary's population count has been declining since 1981. And if this trend continues, the country will have only 6 million inhabitants by 2070. The Fidesz administration, which has been in power continuously since 2010, has taken decisive steps to act against this trend. The population of Hungary is dropping by 40,097 people annually, which corresponds to the disappearance of a medium-sized city in one year. Hungary was the first country in Europe after the Second World War where the fertility rate fell below the level of simple population replacement, i.e. below 2.1 births per woman. Since the end of the 1980s, the population number has been declining by around 0.15-0.20 percent per year, and today the fertility rate in Hungary is one of the lowest in Europe. The Hungarian age structure will become more and more problematic as the fertile age group of the population continues to shrink. The explanation of these phenomena is the significant emigration of the native population and the complicated immigration policy. The authorities are trying to reverse this trend by introducing many legal and fiscal facilitations to encourage young people to have many children (in 2012, Hungary registered the lowest employment rate among women in the entire European Union).

Keywords: fertility, migration, population decline, population ageing

Słowa kluczowe: depopulacja, Węgry, rozrodczość, migracje, starzenie się populacji

WPROWADZENIE

Zainteresowanie problemami społeczno-demograficznymi Węgier sięga drugiej połowy XVIII wieku, kiedy to władze wiedeńskie zarządziły przeprowadzenie spisu ludności¹. Pierwsze poważne badania demograficzne dotyczące Węgier podjęto dopiero pod koniec XIX wieku i były one dziełem dwóch uczonych: dyrektora Urzędu Statystycznego Józsefa Kőrösyego (1844-1906) oraz dyrektora Budapeszteńskiego Miejskiego Urzędu Statystycznego Gustava Thirringa (1861-1941). Pierwsze publikacje dorównujące pod względem metodologicznym zachodnim opracowaniom wyszły spod pióra Gustava Thirringa. Obserwacja przemian demograficznych na Węgrzech w XIX wieku jest jak najbardziej zasadna. Zdaniem uczonych obecne wahania w liczbie urodzeń nie są zjawiskiem nowym, ale wynikiem długotrwałego procesu zapoczątkowanego pod koniec XIX wieku. Węgry były późno uprzemysłowione, a procesowi temu towarzyszył krótkotrwały wzrost liczby ludności w latach 1886-1905 (dla porównania okresy przyrostu populacji trwały w Niemczech 150-170 lat). Zabójcze okazały się także przemiany społeczne po 1945 roku. W latach 1950-1980 około 50% populacji Węgier wzięło udział w migracjach wewnętrznych. W przeważającej mierze była to bezrolna ludność wsi, która trafiła do miast i przyjęła model rodziny typowy dla rodzin robotniczych i inteligentkich (m.in. posiadanie jednego-dwojga dzieci)². Pierwszy kryzys demograficzny miał miejsce w 1961 roku. Władze komunistyczne poradziły sobie z nim poprzez hojny system wsparcia rodziny. W okresie 1975-1980 osiągnięto kulminację urodzin, a następnie kryzys ekonomiczny w latach 80. spowodował stagnację we wzroście liczby ludności Węgier.

Z demograficznego punktu widzenia wzrost liczby ludności zależy od trzech czynników: poziomu dzietności, współczynnika umieralności oraz wskaźnika salda migracji. Od końca drugiej wojny światowej rozrodczość w społeczeństwie węgierskim rosła, ale w 1985 roku rodzin bezdzietnych było już około 35%, z jednym dzieckiem – 19,9%, zaś z trójką lub większą liczbą dzieci – 16,1%³. Popularne w latach 70. powiedzenie *Kicsi vagy kocsi* (Samochód lub dziecko) odzwierciedlało komercjalizację życia społecznego ówczesnych Węgrów⁴. Proces ten nasilił się po 1989 roku. Zdecydowanym problemem społecznym kraju jest zjawisko starzenia się populacji i zmniejszania się liczby ludności. W 1980 roku populacja Węgier wynosiła 10 mln 709 tys. osób,

¹ G. Thirring, *Die Ungarische Volkskonskription vom Jahre 1804*, „Journal de la Société Hongroise de Statistique” 1936, vol. 14, s. 1-24.

² I. Szántó, *Problems of a Declining Hungarian Birth Rate. A Historical Perspective*, „Hungarian Cultural Studies. e-Journal of the American Hungarian Educators Association” 2014, vol. 7, [online] <https://ahea.pitt.edu/ojs/index.php/ahea/article/view/1/196>, 7 VI 2021.

³ F. Kamarás, *A születések és a termékenység hazai irányzatai*, „Demográfia” 2012, nr 55/4, s. 255.

⁴ I. Gödri, B. Soltész, B. Bodacz-Nagy, *Dynamic Historical Analysis of Longer Term Migratory, Labour Market and Human Capital Processes in Hungary*, [online] <http://www.seemig.eu/downloads/outputs/SEEMIGHistoricalAnalysisHungary.pdf>, 7 VI 2021.

natomiast w 2000 roku liczba ta spadła poniżej 10 mln, w 2018 roku osiągnęła 9 mln 778 tys. osób.

Celem niniejszego artykułu jest przeanalizowanie przyczyn spadku liczby ludności na Węgrzech po 1989 roku, a w szczególności po 2010 roku. Tekst jest próbą wyjaśnienia zjawiska depopulacji w kontekście różnych procesów zachodzących w czasach transformacji ustrojowej w tym kraju, np. migracji ludności, polityki demograficznej i migracyjnej rządów po 1989 roku. Ponadto chcę udowodnić, że kreowanie przez rząd strategii demograficznej i migracyjnej jest uzależnione od osiągnięcia przez rządy zamierzonych celów politycznych. Mamy więc do czynienia z polityzacją tych strategii. Jest to niezwykle ciekawe zjawisko w państwie posttotalitarnym takim jak Węgry, gdzie instytucje społeczeństwa obywatelskiego są raczej słabe, a zaufanie do instytucji demokratycznych niskie. Zamierzam także przedstawić państwowe i lokalne programy ograniczania i zatrzymania wyludniania na Węgrzech i określić, czy w tych obszarach nie pojawia się polityka⁵. W kraju, gdzie aktywność polityczna instytucji społeczeństwa obywatelskiego nie była mocna, rząd przejmując wiele obowiązków związanych z ewolucją spraw społecznych (w tym wyludniania obszarów wiejskich i małych miast). Postaram się prześledzić, z jakim skutkiem to robi.

PROGNOZY DEMOGRAFICZNE WĘGIER

Według prognoz demograficznych starzenie się społeczeństw osiągnie bezprecedensowy poziom w nieodległej przyszłości: odsetek osób powyżej 65 roku życia będzie zbliżony do 20% w 2060 roku, lub inaczej – prawie jedna piąta populacji świata będzie w wieku powyżej 65 lat. Wraz ze wzrostem średniej długości życia wrośnie też proporcja osób w wieku 80 lat i starszych w całej populacji. Obecnie tylko 1,5% ludności świata należy do tej kategorii, jednak do 2060 roku ich udział będzie bliski 5%, a w większości krajów rozwiniętych będzie wynosić około 10%. We wczesnych latach 90. na Węgrzech było już 1,4 mln osób w wieku 65 lat i powyżej, w 2011 roku było ich już 1,7 mln. Ich udział w populacji wzrósł z 13% do 17%. Do 2030 roku ich liczba – ze względu na połączony efekt fluktuacji międzygrupowych i małej liczby urodzeń – wzrośnie do 2,1 mln osób, a ich udział w populacji zwiększy się do prawie 24%. Do 2060 roku w wyniku dalszego starzenia się populacji ich liczba może zbliżyć się do 2,6 mln, a ich proporcja w całej populacji może stanowić około 33%⁶.

⁵ Warto zaznaczyć, że upolitycznienie tych problemów nie jest zjawiskiem nowym na Węgrzech. Na przełomie XIX i XX wieku, kiedy z Węgier emigrowały za ocean tysiące obywateli tego kraju, a 75% emigrantów było pochodzenia słowiańskiego, przyjmowano to z ulgą, ponieważ nad Dunajem prowadziło to w efekcie do dominacji elementu madziarskiego w kraju. Nieczęsto się o tym mówi, ale to właśnie na początku XX wieku na Węgrzech polityka wkraczała w obszar polityki społeczno-demograficznej. Powstały wtedy pierwsze organizacje zajmujące się dbałością o stan psychiczny, zdrowie i czystość rasową społeczeństwa węgierskiego, umożliwiając rozwój eugeniki, a nawet polityki rasowej. Szerzej: M. Turda, *Eugenics and Nation in Early 20th Century Hungary*, Basingstoke 2014.

⁶ J. Monostori, *Ageing and Retirement*, [w:] *Demographic Portrait of Hungary 2015*, red. J. Monostori, P. Öri, Z. Spéder, Budapest 2015, s. 117.

Już po przystąpieniu do Unii Europejskiej Węgry z coraz większą atencją przyglądały się problemom demograficznym w kraju, jak i w całej Europie. Bazując na krajowych doświadczeniach oraz poprzednich dokumentach na temat zrównoważonego rozwoju społeczno-ekonomicznego i regionalnego (np. oświadczenie marsylskie z 2008 roku, deklaracja z Toledo z czerwca 2010 roku), w pierwszej połowie 2011 roku, kiedy Węgry sprawowały prezydencję w Unii Europejskiej, węgierskie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych przygotowało raport na temat wpływu trendów demograficznych w Europie na rozwój miast i rozwój regionalny. Podkreślono w nim to, że zasadnicze zmiany demograficzne przyniosło poszerzenie Unii Europejskiej w 2004 roku. Spowodowało ono wzmożone procesy migracyjne w obszarze unii. Na początku maja 2011 roku władze węgierskie opublikowały komunikat, w którym podkreślono potrzebę solidarności w kwestiach polityki demograficznej oraz ochrony środowiska. Węgierskie władze narzekały na efekt „drenażu mózgow”, w efekcie którego uzdolnieni ludzie emigrują z regionów Europy Środkowej do państw „starej Unii”. Stąd też na takie negatywne zjawiska demograficzne narażone są głównie regiony i państwa peryferyjne UE, a do takich należą Węgry⁷.

Działania władz zmierzają do zabezpieczenia kraju przed konsekwencjami spadku liczby ludności. Podjęto w ostatnich latach długoterminowe działania obliczone na zahamowanie tego procesu i stworzenie odpowiedniej polityki migracyjnej mającej na celu zabezpieczenie potrzeb rynku pracy. Na to właśnie zagrożenie zwrócił uwagę rząd w uchwalonej w 2012 roku Strategii Bezpieczeństwa Narodowego⁸. W 2016 roku rząd węgierski podjął działania zniechęcające migrantów do osiedlania się na Dunajem (budowa ogrodzenia wzdłuż granicy z Serbią), omijania Węgiei przez główne szlaki migracyjne biegnące z południa, z państw bałkańskich. Rząd prowadził kampanię informacyjną mającą na celu pokazanie migrantów z Azji i Afryki jako zagrożenie dla tożsamości narodowej. Ankiety, które wypełniła reprezentatywna część społeczeństwa węgierskiego w tzw. narodowych konsultacjach (*nemzeti konzultáció*), wskazały, że aż 82% społeczeństwa uważa, że uchodźcy stanowią zagrożenie dla społecznego i narodowego bytu Węgiei. Warto wspomnieć, że 76% ankietowanych uznało procesy migracyjne za niebezpieczeństwo terrorystyczne na obszarze Węgiei⁹. W styczniu 2017 roku w jednym z artykułów programowych Viktor Orbán nawoływał do reform wewnętrznych w Unii Europejskiej. Twierdził, że polityka społeczna i demograficzna powinny być kształtowane według krajowych potrzeb. Prezydent podkreślił, że Węgry od wieków były zamieszkiwane przez liczną rzeszę narodów słowiańskich i Unia Europejska nie będzie decydować, z kim Węgrzy będą się dzielić swoim krajem¹⁰.

⁷ *Budapest Communiqué on European Urban Areas Facing Demographic and Climate Challenges*, 2 V 2011, [online] www.mgipu.hr/doc/.../Budapest_Communique_2_May_2011.pdf, 9 VI 2021.

⁸ Hungary's National Security Strategy 2012, s. 19, [online] https://www.files.ethz.ch/isn/167317/Hungary%202012%20national_military_strategy.pdf, 23 X 2020.

⁹ Hungary's „Zero Refugee” Strategy, 20 IX 2016, [online] <http://www.politico.eu/article/hungary-zero-refugee-strategy-viktor-orban-europe-migration-crisis/>, 9 VI 2021.

¹⁰ Viktor Orbán, *Hungary and the Crisis of Europe*, 27 I 2017, [on-line:], <https://hungarytoday.hu/hungary-crisis-europe-hungarian-prime-minister-viktor-orban-18029/>, 24 V 2019.

Szacunki węgierskich demografów są zatrważające. W 2015 roku ukazała się publikacja naukowa Węgierskiego Urzędu Statystycznego zatytułowana *Demográfiai Portré*. Zakłada się, że w ciągu najbliższych 45 lat liczba ludności Węgier zmniejszy się o około 2 mln. Należy się spodziewać, że procesy starzenia się społeczeństwa na Węgrzech będą się nasilać. W latach 1990-2011 umarło o 775 tys. więcej mieszkańców Węgier, niż w tym samym czasie się urodziło. W okresie 2011-2014 z przyczyn naturalnych zmarło 114 tys. mieszkańców Węgier. W 2013 roku najwyższy wskaźnik urodzin odnotowano w północnej i północno-wschodniej części kraju oraz w Budapeszcie (9,1-9,4 urodzin na 1000 mieszkańców). Najniższy wskaźnik urodzin z kolei występował w tym roku w rejonie bezpośrednio graniczącym z Austrią (8 urodzin na 1000 mieszkańców)¹¹. Dane z ostatnich spisów ludności wskazują, że w latach 2001-2011 wzrastała liczba bezdzietnych kobiet, które przekroczyły 41 rok życia. Odsetek takich kobiet wzrósł z 7,8% do 11,2% w omawianym okresie. Ponadto wyliczono, że przeciętnie 150 tys. par na Węgrzech nie może doczekać się dzieci w ciągu pierwszego roku po zawarciu związku małżeńskiego¹².

Światowy kryzys finansowo-gospodarczy z 2008 roku uderzył w węgierskie społeczeństwo i obniżył dzietność rodzin. Cztery lata wcześniej Węgry przystąpiły do Unii Europejskiej, co spowodowało falę emigracji, w wyniku której kraj opuściło około 7% osób w średnim wieku¹³. Ambitny plan podniesienia współczynnika dzietności do poziomu 2,1 w 2030 roku nie zostanie prawdopodobnie osiągnięty. Według optymistycznych szacunków może on osiągnąć poziom 1,6-1,7, ale to nadal nie jest wynik satysfakcjonujący. Metody rozwiązania kryzysu demograficznego różnią się w zależności od rządu, który podejmuje dyskusje na ten temat. Partie polityczne na Węgrzech tak bardzo się tu różnią, że nie były w stanie dotąd sformułować kompleksowej koncepcji i strategii polityki demograficznej, a system wsparcia rodziny jest skoncentrowany na subwencjach finansowych i jest biurokratyczny (bazuje na decyzjach organów państwowych, a nie kreuje zachowań społecznych). W ciągu dwóch ostatnich dekad węgierskie rządy wychodziły z założenia, że negatywne tendencje demograficzne uda im się odwrócić za pomocą polityki rodzinnej, która zachęca do rodzenia dzieci. Bardzo niewiele robiły natomiast rządy w Budapeszcie na polu ukształtowania takiej polityki migracyjnej, która chociaż po części złagodziłaby problemy demograficzne. Co prawda w 2001 roku, w okresie rządów Fideszu, uchwalono kartę Węgry¹⁴, która ułatwiała reprezentantom diaspory węgierskiej w Europie Środkowej korzystanie z szeregu przywilejów przysługujących mieszkańcom Węgier. W chwili obecnej to głównie reprezentanci diaspory z Serbii i Ukrainy dążą do uzyskania węgierskiego paszportu, ponieważ umożliwia im on podróżowanie po Europie (w grudniu 2011 roku przyznano

¹¹ https://www.ksh.hu/interaktiv/terkepek/mo/nepmozg_eng.html?mapid=WNS001, 9 VI 2021.

¹² B. Kapitány, *Terjed a gyermektelenség Magyarországon*, „Korfa Népesedési hírlevél” 2015, vol. 15, nr 1, s. 1-4.

¹³ B. Kapitány, *Kihívások és megoldások. A rugalmas népesedéspolitika lehetőségei Magyarországon*, 11 XI 2014, [online] www.nepesedesikerekasztal.hu/files/2014nov/Kapitany%20Balazs.pdf, 20 X 2018.

¹⁴ Z. Kántor, *Státustörvény és nemzetpolitika. Elméleti szempontok*, [w:] *A státustörvény. Előzmények és következmények*, red. Z. Kántor, Budapest 2002, s. 18-28.

reprezentantom diaspory także prawo wyborcze na Węgrzech). W latach 2010-2018 węgierskie konsulaty przyznały przedstawicielom diaspory zamieszkującym sąsiednie kraje (głównie Rumunię i Serbię) ponad milion obywatelstw. Czy Fidesz odniósł korzyści polityczne ze zmiany ordynacji wyborczej? Wydaje się, że tak, ponieważ wyniki wyborów wskazują, że zdecydowana większość głosów oddanych za granicą została oddana na koalicję rządzącą. W 2014 roku na Fidesz-KDNP oddano 122,6 tys. ważnych głosów, tj. 95,2% wszystkich głosów. Pozostałe niecałe 5% głosów przypadło na prawicowy Jobbik (2,9 tys. głosów) oraz partie lewicowo-liberalne, które uzyskały jedynie 2 tys. głosów¹⁵.

POLITYKA MIGRACYJNA I JEJ WPŁYW NA POLITYKĘ DEMOGRAFICZNĄ

Ratunkiem dla kraju okazały się migracje ludności. W ich wyniku w latach 1990-2011 więcej ludzi przybyło na Węgry, niż je opuściło (356 tys. migrantów przekroczyło granicę Węgier)¹⁶. Charakterystyczne, że wśród ludności przemieszczającej się na Węgry dominują obywatele krajów sąsiednich (reprezentanci mniejszości węgierskiej). Aż 80% osób, które osiedliły się na Węgrzech w latach 1988-1990, to obywatele rumuńscy, głównie pochodzenia węgierskiego. W kolejnych latach ich udział malał, aż osiągnął w latach 1994-2002 niespełna 4%. Wyjaśnieniem tego spadku jest to, że do 2002 roku ci, którzy mieli możliwości i środki, osiedlili się i naturalizowali na Węgrzech. Po akcesji Węgier do Unii Europejskiej w 2004 roku liczba imigrantów zaczęła ponownie rosnąć, szczytowy poziom 35,5 tys. osób osiągnęła w 2008 roku w związku z wprowadzeniem karty stałego pobytu w tym kraju w 2007 roku. Później napływ ustabilizował się w granicach 20-25 tys. i wykazał nieznaczny wzrost od 2011 roku. W latach 1990-2007 ponad dwie trzecie imigrantów pochodziło z czterech sąsiadujących krajów, gdzie zamieszkuje mniejszość węgierska (Rumunia, Ukraina, Serbia i Słowacja), w tym Rumunia była krajem, z którego pochodziła najliczniejsza grupa¹⁷. Dzięki etnicznym Węgom z krajów sąsiednich, którzy przybywali od 1988 roku na Węgry, populacja kraju spadła poniżej 10 mln dopiero w sierpniu 2010 roku. Szacuje się, że bez napływu tej madziarskiej ludności mieszkającej za granicą populacja kraju zmniejszyłaby się o ponad milion osób¹⁸. Rząd opierający się od 2010 roku na partii Fidesz używa problematyki migracji i obaw przed spadkiem liczby ludności jako oręża politycznego. Fidesz stosuje narrację o ochronie narodu i wykorzystuje do tego celu kilka

¹⁵ D. Héjj, M. Lesińska, D. Wilczewski, *Udział diaspory w wyborach krajowych. Przypadek Litwy, Polski i Węgier w ujęciu porównawczym*, Warszawa 2002, s. 45-47.

¹⁶ E. Földházi, *A népesség szerkezete és jövője*, s. 217, [online] <http://www.demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografiaiportre/issue/view/532>, 11 VI 2021.

¹⁷ I. Gödri, *Nemzetközi vándorlás*, [w:] *Demográfiai portré 2015. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*, red. J. Monostori, P. Óri, Z. Spéder, Budapest 2015.

¹⁸ P. Cseresnyés, *Historic Analysis. The Demographic Downfall of Hungary*, 2 X 2019, [online] <https://hungarytoday.hu/historic-analysis-the-demographic-downfall-of-hungary/>, 23 V 2020.

strategii: co najważniejsze, mobilizuje swoich zwolenników antyimigracyjną retoryką oraz wizją depopulacji kraju¹⁹. Wskutek braku konkretnych doświadczeń z populacjami migrantów postawy społeczne wobec imigracji kształtowane są w narracji Fideszu głównie przez następujące czynniki: strach przed nieznanym, abstrakcyjny obraz imigrantów prezentowany przez media, które zajmują się obcokrajowcami często w sekcji kryminalnej, opisując migrantów i uchodźców zasadniczo jako przestępców stwarzających zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego. Taka ocena migracji wykorzystywana jest do ukształtowania polityki społecznej i demograficznej w duchu służenia „interesom narodowym”, wykluczenia od wpływu na te polityki innych podmiotów polityki międzynarodowej²⁰.

Na ogólną liczbę mieszkańców Węgier w 2016 roku 383 tys. urodziło się poza obecnymi granicami kraju i stanowili oni wówczas 3,9% populacji. Większość z nich pochodziła z Rumunii (158 tys.), w dalszej kolejności z Ukrainy (37 tys.), potem ze Słowacji (33 tys.) oraz z Serbii (25 tys.). Jest też 23 tys. emigrantów z Niemiec. Trzeba zaznaczyć, że ponad 85% osób żyjących na Węgrzech, a pochodzących z krajów ościennych (np. z Rumunii czy też Ukrainy) posiada obywatelstwo węgierskie, a nabyli je głównie w latach 2010-2016 w czasach rządów Fideszu i polityki sprzyjającej madziarskiej diasporze. Nieco inna sytuacja jest z emigrantami z Niemiec i ze Słowacji, ponieważ około 60-70% tych osób posiadało węgierskie obywatelstwo od urodzenia²¹.

Fidesz postawił na nacjonalistyczną narrację, będąc głównym obrońcą społeczności mniejszości węgierskiej²². Liderzy tej partii przekonywali, że w migracji diaspory węgierskiej kryje się zagrożenie dla przetrwania siedzib mniejszości węgierskiej w krajach sąsiednich, ponieważ ich przesiedlenie się uszczupliłoby liczbę Madziarów w Rumunii czy też na Słowacji. Zatem stanowisko budapeszteńskiego rządu wobec Węgrów poza granicami kraju jest zabarwione hipokryzją. Publicznie obowiązuje zasada, że etniczni Węgrzy powinni pozostać tam, skąd pochodzą, a co za tym idzie narodowy rząd i jego elektorat nigdy nie zrezygnowali z roszczeń do tych terytoriów. Tymczasem osoby, które wyjeżdżają do pracy i mieszkają na Węgrzech, są mile widziane ze względów pragmatycznych. Mimo tego ustawa z 2001 roku, uchwalona w czasach pierwszego rządu Fideszu, ułatwiła etnicznym Węgom imigrację do ojczyzny, oferując im obywatelstwo etniczne, status rezydentów. Wszystko to działa się w okresie spadku liczby ludności na

¹⁹ P. Bajomi-Lázár, *An Anti-migration Campaign and Its Impact on Public Opinion. The Hungarian Case*, „European Journal of Communication” 2019, vol. 34, nr 6, s. 624-625.

²⁰ M.A. Waterbury, *Populist Nationalism and the Challenges of Divided Nationhood. The Politics of Migration, Mobility, and Demography in Post-2010 Hungary*, „East European Politics and Societies” 2020, vol. 34, nr 4, s. 962-983.

²¹ *Hogy állsz magyar népesség? – Pillantás az adatok mögé, Pillantás az adatok mögé*, „Népszava”, 19 IX 2017.

²² Według badań Eurobarometru z października 2017 roku 63% respondentów na Węgrzech uznało migrację za bardzo ważny problem. Był to najwyższy odsetek w Unii Europejskiej. Wiele mówi fakt, że nawet we Włoszech, które kryzys dotknął znacznie bardziej niż Węgry, migrację za problem uznawało 51% społeczeństwa. Było to efektem budowania napięcia przez koła rządzące. A. Bíró-Nagy, *Politikai lottótörtés. A migráció jelentősége a magyar politikában, 2014-2018*, [w:] *Várakozások és valóságok. Parlamenti választás 2018*, red. B. Böcskei, A. Szabó, Budapest 2018, s. 280.

Węgrzech. Migracja Węgrów pochodzących ze środowisk mniejszości z krajów sąsiadujących z Węgrami może być zatem postrzegana jako część strategii państwa mającej na celu złagodzenie własnych problemów demograficznych²³.

Węgierskie władze stykają się ciągle z zagrożeniem depopulacji. Powinny podjąć środki zaradcze wobec problemów, które dotyczą także państw „starej Unii”. Jeśli jednak minister zdrowia Włoch określił sytuację społeczno-demograficzną własnego kraju jako katastrofalną, to co mógłby powiedzieć jego węgierski odpowiednik, jeśli w ciągu ostatnich 30 lat ludność Węgier zmniejszyła się o 8,5%. Dane ze stycznia 2017 roku wskazują, że rok wcześniej liczba mieszkańców wynosiła 9 mln 799 tys., tj. o 31 tys. mniej niż w roku poprzednim.

Węgierscy badacze analizują sytuację w krajach sąsiednich i w Niemczech, chcąc znaleźć rozwiązanie problemów na własnym podwórku. Poza Austrią u wszystkich sąsiadów Węgier także występuje zjawisko wyludnienia. Współczynnik dzietności w kraju (średnia liczba dzieci przypadających na kobietę) osiągnął w 2011 roku najniższy w historii poziom 1,23 i pozostaje znacznie poniżej poziomu 2,1, który jest wymagany do utrzymania stałego poziomu populacji. Partia Fidesz po dojściu do władzy w 2010 roku próbowała przeciwdziałać temu zjawisku. Kobiety uzyskały szereg ulg ułatwiających wychowywanie dzieci, w efekcie czego w 2012 roku na Węgrzech zarejestrowano najniższy wskaźnik zatrudniania kobiet (58%)²⁴.

W 2016 roku władze wstąpiły z planem wspierania rodzin wielodzietnych kwotą 10 milionów forintów (około 27 tys. euro), jeśli te zdecydują się na kolejne dziecko. Otrzymanie pomocy jest uwarunkowane tym, że dotacja będzie przeznaczona na budowę domu. Działając w ten sposób, władze starają się osiągnąć dwie korzyści: doprowadzić do większej dzietności rodzin oraz zmniejszyć skłonność rodzin do emigracji z Węgier. Ponadto są też inne, pomniejsze warunki uczestnictwa w programie: para musi być małżeństwem, obydwójce muszą być zatrudnieni oraz płacić składki ubezpieczeniowe²⁵. Pomimo tego dane statystyczne z 2018 roku wskazują, że co siódme dziecko węgierskie rodzi się za granicą. Wskaźnik ten jest efektem tego, że w latach 2008-2018 wyemigrowało z kraju około 1 mln jego mieszkańców. Były to najczęściej osoby w wieku 25-35 lat. Każdego roku liczba ludności na Węgrzech zmniejsza się o 41 tys., co odpowiada średniej wielkości miastu w tym państwie. Badacze wskazują, że obecnie mamy do czynienia z drugą, bardzo widoczną falą spadku ludności (pierwsza miała miejsce w latach 1998-1999). Duży wpływ na zjawisko depopulacji ma emigracja Węgrów. Tendencja ta była widoczna w węgierskich danych statystycznych od 2004 roku, ale po 2011 uległa przyspieszeniu. Każdego roku w okresie 2012-2017 emigracja absolwentów szkół wyższych wzrastała o 0,7%. Oznacza to, że około 8%

²³ A.M. Waterbury, *Making Citizens Beyond the Borders. Nonresident Ethnic Citizenship in Post-Communist Europe*, „Problems of Post-Communism” 2014, vol. 61, nr 4, s. 36-49.

²⁴ É. Fodor, *The Policy on Gender Equality in Hungary*, European Parliament, 2013, [online] www.europa.eu/parl/europa.eu/studies, 11 VI 2021.

²⁵ *Measures to Fight Demographic Decline in Hungary. ESPN Flash Report 2018/19*, VI 2019, [online] <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=19642&langId=en>, 11 VI 2021.

absolwentów węgierskich uczelni podejmuje pracę za granicą, nie w swoim kraju²⁶. Od 2017 roku wskaźnik węgierskiej populacji w wieku od 20 do 64 lat za granicą (5,2%) jest nadal dość umiarkowany w porównaniu np. z Rumunią (16,6%).

Wsparcie pieniężne 10 mln forintów dla każdej rodziny, która spełniałaby warunki określone przez rząd, oznaczałoby przeznaczenie tym rodzinom 4-5% PKB, co wydaje się wysoką kwotą, zważywszy, że kraje OECD przeznaczają na te cele średnio 2,55% PKB. Po 1989 roku wydłużyła się też średnia długość życia tak u kobiet, jak u mężczyzn. Wynika to po części z lepszej opieki zdrowotnej. Wydłużył się też wiek aktywności zawodowej Węgrów.

W maju 2011 roku Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Węgier przygotowało dokument, w którym władze ustosunkowały się do zachodzących procesów demograficznych (także klimatycznych) na Węgrzech. Zaproponowano w nim rozpoczęcie różnego rodzaju programów mających na celu zaktywizowanie rezerw społecznych i przeciwdziałanie migracji z obszarów peryferyjnych państwa do lepiej rozwijających się miast²⁷. Nowa polityka polega na odkrywaniu ukrytych lub niedocenianych walorów poszczególnych regionów, wykorzystaniu ich do bardziej pragmatycznego rozwoju.

POMOC RZĄDOWA DLA RODZIN

W kwietniu 2018 roku premier Viktor Orbán po zwycięskich wyborach oznajmił, że kolejny rząd będzie skupiał swoją uwagę na sprawach demograficznych. Kierownictwo polityczne wraz z premierem ogłosiło rok 2018 „Rokiem Rodzin”. Podkreśla się często, że przyjazne rodzinie koncepcje społeczne są odpowiednią reakcją polityczną na depopulację, a nie jest nią wykorzystanie migracji, często zalecane przez ekonomistów jako krótkoterminowe rozwiązanie dla niedoborów siły roboczej²⁸. Od 2010 roku, w czasach rządów Fideszu, dotacje na politykę prorodzinną wzrosły dwukrotnie. Rzadko zdarza się znaleźć rząd, który traktuje swoją politykę rodzinną tak poważnie, jak państwo węgierskie. Nad Dunajem przeznaczają się na nią prawie 5% PKB, średnia dla krajów OECD wynosi około 2,5%. Przykładowo w 2019 roku na świadczenia rodzinne przeznaczono w krajowym budżecie 2000 mld forintów.

Rząd węgierski ratuje sytuację demograficzną kraju różnorodnymi rozporządzeniami, lecz nie tak zdecydowanymi, jak robi się to w innych krajach Unii Europejskiej. W lutym 2019 roku rząd Orbána ogłosił siedmiopunktowy „plan działania na rzecz ochrony rodziny”. Wsparcie rządowe w jego ramach jest niezwykle rozbudowane, od

²⁶ G. Sarnyai, *The Hungarian Population Decline Shows No Sign of Slowing down*, 27 II 2019, [online] <https://hungarytoday.hu/the-hungarian-population-decline-shows-no-sign-of-slowing-down/>, 11 VI 2021.

²⁷ *Budapest Communiqué on European Urban Areas Facing Demographic and Climate Challenges*, 2 V 2011, [online] https://www.fomento.gob.es/NR/rdonlyres/4DFC2C6B-D07F-4027-8800-DBC191959514/131443/Budapest_Communique_2_May_2011.pdf, 15 VI 2021.

²⁸ *Hungary Social Briefing. Hungarian Social Outlook in 2018*, [online] <https://china-cee.eu/2018/03/19/hungary-social-briefing-hungarian-social-outlook-in-2018/>, 15 VI 2021.

utworzenia nowych miejsc w przedszkolach i żłobkach po pomoc nie tylko samym rodzicom dzieci, ale także całym ich rodzinom. Wszystko po to, aby zachować etnicznie węgierski charakter społeczeństwa, zmniejszyć emigrację zarobkową Madziarów²⁹. Ważnym narzędziem węgierskiego systemu wsparcia rodziny jest zwrot podatku, który w ostatnich latach był oferowany stopniowo coraz większej liczbie obywateli. W 2013 roku 950 tys. gospodarstw domowych skorzystało z tego świadczenia, otrzymując 185 mld forintów, czyli średnio 196 tys. forintów na każdą rodzinę³⁰.

Ponadto węgierski rząd wdraża dodatkowe działania. W 2016 roku zainicjowano program CSOK przyznający państwowe dotacje na zakup lub rozwój nowych lub remontowanych nieruchomości przez rodziny z więcej niż dwójką dzieci. Rodzina z trojgiem lub więcej dzieci może być uprawniona do otrzymania do 10 mln forintów na nowo wybudowany dom; rodzina z dwójką dzieci kwalifikuje się do otrzymania 2,6 mln forintów; a rodzinie z jednym dzieckiem przysługuje 600 tys. forintów. Rząd podejmuje także inne działania pomocowe, np. pomoc w spłacie zadłużenia, budowę żłobków i ułatwienia w dostępie do korzystania z nich, dodatkową ulgę podatkową dla rodzin z więcej niż dwójką dzieci³¹.

Rząd stara się ogólnie wzmocnić siłę społeczności lokalnych i zaktywizować inicjatywy obywatelskie. W 2019 roku uruchomiono Program dla Węgierskich Wsi (*Magyar Falu Program*), mający na celu zatrzymanie w dotychczasowym miejscu zamieszkania ludności z wyludnionych węgierskich wsi, zapewniając bezpośrednie dotacje osiedlom liczącym mniej niż 5 tys. mieszkańców. Przy tej inicjatywie funkcjonuje specjalny fundusz służący wzmocnieniu działań lokalnych społeczeństwa obywatelskiego i wspieraniu warunków jego aktywności.

Inne też jest podejście rządzącej na Węgrzech centro-prawicy do spraw w Polsce uznawanych za kwestie sumienia. Tamtejszy rząd przejął kontrolę nad sześcioma klinikami leczenia niepłodności w całym kraju, uznając zapłodnienie pozaustrojowe za kwestię o „strategicznym znaczeniu”. Premier Węgier Viktor Orbán ogłosił, że kliniki będą oferować parom bezpłatne zabiegi *in vitro*³². W styczniu 2020 roku przedstawiono rządowy program mający na celu poprawę sytuacji demograficznej, w którym czytamy: *Są w Europie siły polityczne, które pragną wymiany ludności z powodów ideologicznych lub innych, a my, jeśli chcemy mieć węgierskie dzieci zamiast imigrantów, to jedynym rozwiązaniem jest przekazanie większych środków na wsparcie rodzin i wychowanie dzieci*³³.

Innym poważnym problemem demograficznym Węgier jest emigracja samych Węgrów, która na razie jest równoważona imigracją z sąsiednich krajów. Choć

²⁹ E. Zimanyi, *Family b/orders. Hungary's Campaign for the „Family Protection Action Plan”*, „Feminist Media Studies” 2020, vol. 20, s. 305-309.

³⁰ *Hungarian Measures for the Protection of Family*, [online] <https://www.ohchr.org>, 23 VII 2020.

³¹ *Hungary. Birthrate versus Immigration*, [online] <https://visegradpost.com/en/2017/06/22/hungary-birthrate-versus-immigration/>, 15 VI 2021.

³² *The „Strategic” Reason for Hungary's Free Fertility Plan*, II 2021, [online] <https://balkaninsight.com/2020/02/17/the-strategic-reason-for-hungarys-free-fertility-plan/>, 17 VI 2021.

³³ *Węgry walczą z bezpłodnością. Metoda in vitro darmowa*, 22 I 2020, [online] <https://www.rp.pl/Spo-leczenstwo/200129737-Wegry-walcza-z-bezplodnoscia-Metoda-in-vitro-darmowa.html>, 17 VI 2021.

w ubiegłym roku tempo emigracji spadło w porównaniu z poprzednimi latami, eksperci spodziewają się, że odpływ będzie tendencją stałą, biorąc pod uwagę wyższe płace w Europie Zachodniej. Kiedy w 2015 roku w Europie pojawiły się pierwsze fale migrantów, wiele państw próbowało rozwiązać negatywne tendencje demograficzne, przyjmując emigrantów. Według rządu Fideszu nie jest to rozwiązaniem problemu demograficznego. W styczniu 2020 roku w przemówieniu o stanie państwa premier Orbán omówił swój stosunek do napływu emigrantów: *Chcę, aby przybywało tylu migrantów, ile brakuje dzieci, aby liczby się zgadzały. My, Węgrzy, postrzegamy te sprawy w inny sposób. Nie interesują nas liczby, chcemy węgierskich dzieci. Migracja to dla nas kapitulacja*³⁴.

Węgierska polityka migracyjna jest stosunkowo konsekwentna. W latach 1990-1993 była liberalna, ale już w okresie 1993-2010 rozwijała się w cieniu rodzącej się polityki migracyjnej i uchodźczej Unii Europejskiej. Istniała zgodność różnych kierunków politycznych, aby jak najbardziej utrudnić cudzoziemcom pochodzenia innego niż węgierskie możliwość osiedlenia się w kraju, uzyskania pozwolenia na pobyt, zakupu nieruchomości czy też otrzymania obywatelstwa³⁵. Stąd też tylko w bardziej otwartych na emigrantów krajach stanowią oni około 5% całej populacji, w innych tylko 0,6% (Polska i Rumunia), a na Węgrzech – 1,5%³⁶.

W styczniu 2007 roku socjalistyczny rząd Ferencza Gyurcsányja sporządził projekt strategii migracyjnej, nieprzyjęty z powodu sprzeciwu opozycji. Przewidywał on, że liczba cudzoziemców może wzrosnąć nawet dziesięciokrotnie. Nowy, prawicowy rząd po 2010 roku uchwalił w 2013 roku nową strategię, która otwiera możliwość napływu migrantom z UE (głównie tym, którzy są poszukiwani na krajowym rynku pracy) oraz etnicznym Węgrom z krajów ościennych. W odniesieniu do osób z innych, pozaeuropejskich krajów wspomina się o pewnej „uregulowanej otwartości”, co oznaczało uchYLENIE drzwi dla przydatnych dla gospodarki inwestorów oraz wysoko wykwalifikowanych specjalistów³⁷.

Zapisy Strategii Migracyjnej z 2013 roku i praktyka jej stosowania są niespójne. Dokument ów zachęca do migracji w celach gospodarczych, oświatowych³⁸ i naukowych, wzmacnia potrzebę budowania przyjaznej dla migranta administracji lokalnej, zakłada zapewnienie wysokiego poziomu ochrony osobom uciekającym przed prześladowaniami oraz zwiększenie szansy na integrację cudzoziemców na Węgrzech. Te wszystkie

³⁴ „Baby machines”. *Eastern Europe’s Answer to Depopulation*, „The Guardian” 2020, 4 III, [online] <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/04/baby-bonuses-fit-the-nationalist-agenda-but-do-they-work>, 17 VI 2021.

³⁵ P. Nyíri, *Az Orbán-rendszer és a bevándorlók*, „Népszabadság” 2016, 16 VIII.

³⁶ T. Judah, *Helping Hungarians Have All the Babies They Want*, [online] <https://balkaninsight.com/2021/09/23>, 21 XII 2021.

³⁷ *Migrációs Stratégia* (2013): Az 1698/2013. (X. 4.) Korm. határozattal elfogadott Migrációs Stratégia és az azon alapuló, az Európai Unió által a 2014–2020, [online] http://belugyalapok.hu/alapok/sites/default/files/MMIA_.pdf, 23 VII 2018.

³⁸ Ten cel dotyczy w dużej mierze reprezentantów diaspory węgierskiej w krajach sąsiednich, a w szczególności studentów, którzy mogą uczyć się na węgierskich uniwersytetach. Z kolei badacze o węgierskich korzeniach mogą rozwijać się naukowo na Węgrzech, korzystając z naukowego zaplecza w kraju.

założenia są jednak podporządkowane w omawianej strategii względem bezpieczeństwa. Orbán chce przyciągnąć skrajnie prawicowych wyborców, aby ustabilizować swoją słabnącą popularność. Operowanie strachem, niepewnością mobilizuje szerokie rzesze społeczne, szczególnie w okrasach kampanii wyborczych. Kryzys migracyjny i uchodźczy w 2015 roku przyniósł najistotniejszą zmianę w polityce migracyjnej rządu Węgier, pokazuje sztywną odmowę nawet azylu tym uchodźcom, którzy pochodzą spoza Unii Europejskiej oraz spoza europejskiego obszaru kulturowego³⁹. Jednocześnie trzeba zaznaczyć, że Węgry są skazane na przyjmowanie imigrantów, a dowodem na to jest fakt, że rząd Fideszu przyjął w latach 2010-2017 niemal dokładnie tyle samo uchodźców, co rządy lewicowe w latach 2002-2009⁴⁰.

Rząd Fideszu wykorzystał kryzys migracyjny do mobilizacji elektoratu. Pod koniec 2014 roku partia ta miała jeszcze 37-procentowe poparcie, które obniżyło się do 21%. W październiku 2016 roku odbyło się referendum w sprawie narzuconych przez Unię Europejską kwot imigrantów. Jego wynik był nieważny z powodu zbyt niskiej frekwencji, która wyniosła 41,32%. Jednak 98,3% biorących w nim udział opowiedziało się przeciwko kwotom imigrantów. Kwestia migrantów pozwala na pokierowanie emocjami społecznymi, pokazanie siły państwa. Nieprzerwanie od 2015 roku na Węgrzech obowiązuje stan kryzysowy spowodowany masową migracją, której tam naprawdę nie ma, ale „stan nadzwyczajny” był przedłużany jeszcze dwukrotnie. Uformowany przez centroprawicę stan zagrożenia przyniósł efekty w okresie wyborów parlamentarnych w 2018 roku, kiedy rządowi udało się ukształtować opinię publiczną i preferencje elektoratu na swoją korzyść⁴¹. Wybory burmistrza miasta Hódmezővásárhely w 2012 roku były sygnałem dla Fideszu, że jego poparcie spada. Stąd też cyniczne wykorzystanie kryzysu migracyjnego i po raz kolejny diaspory jako narzędzi sporu politycznego. W efekcie tego na koalicję rządzącą w 2014 roku głosy oddało 122 tys. reprezentantów diaspory, a w 2018 roku już 216 tys. Jak dowodzi Dominik Héjj, głosy węgierskich społeczności za granicą dały tylko dwa mandaty, jednak były to ważne głosy, bo zadecydowały o większości konstytucyjnej Fideszu⁴².

Premier Orbán uważa, że migracje nie są i nie mogą być antidotum na problemy demograficzne, z jakimi boryka się Europa. Podczas wystąpienia na Szczycie Demograficznym w Budapeszcie w dniach 5-6 września 2019 roku zapewniał on, że kryzys ten jest spowodowany „chorobą Europy”, nie cywilizacji chrześcijańskiej. Przypomniał o roli rodziny, ale także uderzył w swoim przemówieniu w tony narodowe, stwierdzając, że jeśli nikt nie zatroszczy się o rodziny, znikną narody, a jeśli zaczną znikać narody,

³⁹ M.A. Waterbury, *Divided Nationhood and Multiple Membership. A Framework for Assessing Kin-State Policies and Their Impact*, „Ethnopolitics” 2021, vol. 20, nr 1, s. 43-45.

⁴⁰ *Migrációs Stratégia és az azon alapuló, az Európai Unió által a 2014-2020*, [online] http://belugyi.alapok.hu/alapok/sites/default/files/MMIA_.pdf, 20 IX 2018.

⁴¹ A. Bíró-Nagy, *Orbán's Political Jackpot. Migration and the Hungarian Electorate*, „Journal of Ethnic and Migration Studies” 2021, nr 2, s. 10.

⁴² D. Héjj, *Węgierska diaspora i polityka narodowościowa jako element rywalizacji politycznej na Węgrzech*, [w:] *Polityka migracyjna w obliczu współczesnych wyzwań. Teoria i praktyka*, red. T. Browarek, H. Chalupczak, M. Lesińska, E. Pogorzała, Lublin 2018, s. 243-245.

zniknie coś niezastąpionego, coś, na czym spoczywa tożsamość Europy⁴³. Podczas obrad konferencji demograficznej w Budapeszcie we wrześniu 2021 roku premier Orbán ponownie podkreślił, że zwiększenie liczby dzieci w Europie ma zasadnicze znaczenie dla zachowania europejskiej kultury chrześcijańskiej i innych tradycji religijnych dla przyszłych pokoleń. Można zakładać, że zapraszając do Budapesztu przywódców Słowenii, Słowacji, Czech, Polski i Serbii, lider Fideszu tworzy „środkowoeuropejską platformę buntu” wobec unijnej polityki w kwestiach społecznych oraz praw środowisk LGBT. Wszystko wskazuje na zwanie szeregow przed wyborami w Czechach jesienią 2021 oraz wyborami parlamentarnymi na Węgrzech w 2022 roku, ponieważ Viktor Orbán zaprosił premiera czeskiego Andreja Babiša do zwiedzania stalowego ogrodzenia na granicy Węgier i Serbii⁴⁴.

Ponadto obecny rząd Węgier przywiązuje dużą wagę do narodowego stanu posiadania. W tym celu wydano miliardy forintów na odzyskanie licznych firm, które zostały oddane w obce ręce. Zdaniem Orbána, aby państwo było silne gospodarczo, nie może być mowy o niżu demograficznym. Siła ekonomiczna nie idzie w parze z pozycją na arenie międzynarodowej danego narodu. W świecie przetrwają – jego zdaniem – tylko te społeczności, które są w stanie utrzymać się pod względem biologicznym. Premier przyznał, że żadna polityka prorodzinna nie jest w stanie niczego rozwiązać, np. tego, czy nastąpi wyż demograficzny, czy będą rodzić się dzieci – a jeśli tak, to ile. Tylko same kobiety mogą podejmować takie decyzje⁴⁵. Węgierski rząd nie przyjął intuicyjnej polityki zwiększania liczby zagranicznych pracowników na Węgrzech w perspektywie długoterminowej i zdecydował się na realizację kosztownego programu mającego na celu zachowanie jednorodności etnicznej Węgier. Motywacje etniczno-narodowe są łączone z wcześniej wyartykułowanymi przez Orbána obawami, że *Europa nie będzie już zamieszkała przez Europejczyków i że nastąpi wymiana populacji, aby wymienić populację Europejczyków z innymi elementami etnicznymi*⁴⁶. Poglądy lidera Fideszu i podejmowana polityka migracyjna tłumaczy, dlaczego w 2019 roku Węgry były zaliczane do krajów, gdzie zamieszkiwało najmniej obcokrajowców.

⁴³ Hungary's Viktor Orbán. „We Must Never Accept Population Exchange”, 9 IX 2019, [online] <https://conservative-headlines.org/hungarys-viktor-orban-we-must-never-accept-population-exchange/>, 20 I 2020.

⁴⁴ Hungarian Prime Minister Viktor Orban Does Not Believe Immigration Is a Useful Tool for Combating Population Decline, [online] <https://www.omanobserver.om/article/1107256/world/europe/immigration-is-not-solution-to-population-decline-orban>, 14 V 2021.

⁴⁵ Przemówienie premiera Orbána w dniu 22 lipca 2017 roku w Tusnádfürdő (Băile Tușnad, Rumunia). Szerzej: *Speech of V. Orbán: Will Europe Belong to Europeans?*, 24 VII 2017, [online] <https://visegradpost.com/en/2017/07/24/>, 23 XI 2018.

⁴⁶ The „Strategic” Reason for Hungary’s Free Fertility Plan, 17 II 2020, [online] <https://balkaninsight.com/2020/02/17/the-strategic-reason-for-hungarys-free-fertility-plan/>, 14 V 2021.

PROBLEMY DEMOGRAFICZNE W POSZCZEGÓLNYCH REGIONACH WĘGIER

Od 2016 roku do początku 2017 ludność kraju zmniejszyła się o 31,2 tys. osób, co było czwartym z kolei największym wskaźnikiem spadku liczby ludności w ciągu ostatnich 20 lat. Ze wspomnianej liczby 27 tys. mieszkańców Węgier ubyło we wschodniej części kraju. Jedynym regionem, w którym rośnie populacja, są środkowe Węgry (komitat peszteński), gdzie szacuje się wzrost o 6 tys. osób w porównaniu z ubiegłym rokiem. W sposób bardzo widoczny wyludnia się wschodnia część kraju. Współczynnik liczby ludności w wieku podeszłym jest najniższy w powiecie Szabolcs-Szatmár-Bereg, gdzie około 22 emerytów przypada na 100 osób w wieku produkcyjnym. Sytuacja jest lepsza w Peszcie oraz komitatach Hajdú-Bihar, Győr-Moson-Sopron, Fejér, Borsod i Komárom-Esztergom, czyli w zachodniej części kraju.

Istnieją ogromne różnice między poziomami rozwoju w regionach węgierskich. Jedynie zachodni i środkowy region kraju rozwijały się w miarę stabilnie. Gospodarki pozostałych czterech regionów pozostają daleko w tyle. Stąd też poziom rozwoju gospodarczego tych obszarów określa kierunek migracji wewnętrznych: młodzi ludzie i osoby w średnim wieku, które chcą studiować lub pracować, przemieszczają się do regionów, gdzie wynagrodzenie jest wyższe, selekcja miejsc pracy jest większa, a infrastruktura bardziej rozwinięta. Imigracja młodzieży podnosi średni wiek bezpośrednio i pośrednio (przez spadek wskaźnika urodzeń), zwiększając w ten sposób wskaźnik zależności od starości⁴⁷. Wskaźnik ten określa, ile osób na emeryturze (w wieku powyżej 65 lat) przypada na jedną osobę w wieku produkcyjnym (grupa wiekowa 15-64 lata). Biorąc pod uwagę ten wskaźnik, można stwierdzić, że najstarszym komitatem jest Békés, gdzie 31 emerytów przypada na 100 osób w wieku produkcyjnym. Sytuacja jest nieco lepsza w okręgach Zala i Somogy, gdzie 100 osób w wieku produkcyjnym przypada na 30 emerytów. W 1990 roku liczba osób w wieku 15-64 lat wynosiła 6,9 mln, następnie malała i osiągnęła 6,7 mln w 2014 roku. Analitycy przypuszczają, że tendencja ta nie tylko nie wyhamuje, ale nawet przyspieszy, ponieważ nadszedł czas, kiedy dzieci urodzone w latach 50. (fala urodzeń w związku z ustawodawstwem minister Anny Ratkó) osiągną lub przekroczą wiek 65 lat. W związku z tym oczekuje się, że wielkość grupy wiekowej 15-64 może zmniejszyć się do 5,6 mln ludzi w 2030 roku i do 4,3 mln w 2060.

W komitatach, które są atrakcyjne z punktu widzenia imigracji wewnątrz krajowej i gdzie rodzi się stosunkowo dużo dzieci, współczynnik starości demograficznej (stosunek ludności starej do ogólnej liczby ludności) jest zwykle niższy. Tak więc nie tylko rozwinięte regiony, do których wiele osób przenosi się z innych części kraju, mają przewagę demograficzną, lecz także najbiedniejsze powiaty, w których stopa urodzeń jest stosunkowo wysoka. Proporcjonalnie większość dzieci żyje w komitacie Peszt, gdzie około

⁴⁷ K. Orbán, *Hungarian Society Aging Rapidly*, 14 IX 2017, [online] <https://budapestbeacon.com/hungarian-society-aging-rapidly/>, 22 IX 2021.

25 dzieci przypada na 100 osób w wieku produkcyjnym. Liderami negatywnych tendencji demograficznych są komitaty Békés, Zala i Somogy, które charakteryzuje obecność wielu emerytów, niewiele rodzących się dzieci i ujemny wskaźnik imigracji. Mimo że populacja starzeje się w całym kraju, są pewne regiony, w których dzieje się to wolniej niż przeciętnie: albo ze względu na pozytywny wskaźnik imigracji w kraju, albo ze względu na wyższy wskaźnik urodzeń. Absolutnym zwycięzcą w procesie napływu emigrantów z krajów sąsiednich i imigracji wewnętrznych jest środkowa część z Budapesztem i komitatem peszteńskim⁴⁸. Pomimo tego populacja stolicy i innych osiedli w kraju w ostatnich latach zmniejszała się, tylko w różnym tempie, a jest to trend stały od kilku dziesięcioleci. Istnieją jednak znaczne różnice w tych spadkach między konkretnymi obszarami państwa. Przykładowo w Budapeszcie liczba ludności zmniejszyła się zaledwie o 1% od przełomu tysiącleci, podczas gdy w innych miastach i regionach Węgier Urząd Statystyczny odnotował 2-4-procentowy spadek. Co najważniejsze, populacja małych wiosek (tj. miejscowości o liczbie mieszkańców mniejszej niż 500) zmniejszyła się o 14% w ciągu ostatnich 14 lat, a osiedla te są w większości zagrożone wyludnieniem. Migracja wewnętrzna tylko osłabiła ludność w Budapeszcie i w miastach, podczas gdy wioski zostały dotknięte migracją wewnętrzną. W Budaörs jest 135 firm na 1000 mieszkańców. Znacznie gorzej jest w innych miastach, w północno-wschodniej części kraju, np. w Kazincbarcika i Ózd, gdzie na 1000 mieszkańców przypada 40 oraz 32 przedsiębiorstwa. W 2017 roku liczba mieszkańców Węgier zmniejszyła się o 35,8 tys. W tym samym czasie liczba urodzeń (a było ich 83,9 tys. w całym kraju) była o 1,5% mniejsza od wyników z tego samego czasu w 2016 roku, natomiast liczba zgonów była aż o 4% wyższa niż w takim samym okresie w 2016 roku. Chociaż liczba zawartych małżeństw nie zawsze ma wpływ na wzrost dzietności, to w 2017 roku zawartych zostało 48,1 tys. związków, ale było to o 2,5% małżeństw mniej niż w poprzednim roku⁴⁹.

Wyludnianie się wiosek i małych osad trwało już na przełomie XX i XXI wieku. Do XX wieku duża część ludności Węgier żyła w małych miejscowościach i miastach do 50 tys. Specyfika rozwoju społeczno-demograficznego Węgier sprawia, że około jednej piątej z 1100 małych wiosek w kraju znajduje się w komitacie Baranya⁵⁰. Prawie 14% mieszkańców żyje w małych wioskach w komitacie Vas, ale ponad 12% populacji komitatów Baranya i Zala mieszka w takich osadach. Z kolei bardzo mała część ludności żyje w małych miejscowościach w takich komitatach jak Fejér i Peszt. Jest to spowodowane strukturą osadniczą, odsetek mieszkańców małych wsi jest niski, także w komitatach Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok i Bács-Kiskun⁵¹. Jak wynika z danych Głównego Urzędu Statystycznego, na przełomie XX i XXI wieku na Węgrzech nadal trwała

⁴⁸ A. Béni, *Current Demographic Trend. Hungary's Slowly Emptying*, 13 V 2017, [online] <https://dailynewshungary.com/current-demographic-trend-hungarys-slowly-emptying/>, 11 VI 2021.

⁴⁹ *Közel 36 ezerrel csökkent Magyarország népessége tavaly*, 26 I 2018, [online] <https://24.hu/belfold/2018/01/26/kozel-36-ezerrel-csokkent-magyarorszag-nepessege-tavaly/>, 15 VI 2021.

⁵⁰ J. Hornyák, *Elnéptelenedés fenyegeti a falvakat*, 7 VIII 2015, [online] https://fieldsupport.dliflc.edu/products/hungarian/hu_co/website/Hungarian.pdf, 17 VI 2021.

⁵¹ *Drasztikus az elnéptelenedés az aprófalvakban*, [online] <https://www.vg.hu/kozelet/drasztikus-az-elnepelenedes-az-aprofalvakban-481077/>, 17 VI 2021.

urbanizacja, równoległe z wyludnianiem mniejszych wsi i małych osad. O ponad 140 wzrosła w ciągu ostatnich 14 lat liczba miast w kraju, więc teraz jest ich 346. W czasach transformacji ustrojowej i gospodarczej (początek lat 90. XX wieku) były na Węgrzech tylko 164 miasta, w których mieszkało 60% ludności. Od tego czasu odsetek ten wzrósł do 70 punktów procentowych.

W Budapeszcie dochód z wynagrodzenia jest o 40% wyższy niż średnia krajowa, podczas gdy w wioskach i małych osiedlach wynosi od 70 do 80 procent średniej. W Budapeszcie, Győr i Székesfehérvár podstawa opodatkowania w przeliczeniu na jednego podatnika wynosi ponad 2,3 mln forintów. Jednak we wschodnich powiatach, z wyjątkiem miast Eger, Gyöngyös i Miskolc, prawie nie ma miast, w którym dochód byłby równie wysoki. W wioskach i osadach południowo-zachodniej i północno-wschodniej części kraju podatnik nie płaci w wielu miejscach kwoty 1 mln forintów, a odsetek podatników w tych regionach jest niższy niż średnia krajowa, co jest wynikiem niskiego zatrudnienia⁵².

Węgierskie rolnictwo było źródłem utrzymania dla milionów osób, obecnie jednak daje pracę tylko setkom tysięcy. Ludzie migrują z wiosek, co najmniej 250 tys. wiejskich gospodarstw jest pustych, a ich liczba stale rośnie. Powstaje zatem pytanie, jak wydawać unijne pieniądze, aby w konsekwencji ratować prowincję przed wyludnieniem. Zdaniem specjalisty od rozwoju regionalnego Györgya Raskó w obecnym czasie 1024 węgierskie miejscowości i osady są zagrożone wyludnieniem⁵³. Subsidia unijne stanowią jeden z elementów zapobiegania depopulacji niektórych regionów, a Węgry jako kraj pobierający jedne z największych unijnych dotacji na rolnictwo w regionie mogą mieć problemy ze zrównoważonym rozwojem regionalnym na wypadek cięć funduszy unijnych w tym obszarze.

Analizując strukturę ludności pod kątem zamieszkiwania w tej samej gminie od czasu urodzenia się, dowiemy się, że w komitatatach przy granicy z Rumunią, tj. Jász-Nagykun-Szolnok, Hajdu-Bihar, Bekes oraz Szabolcs-Szatmár-Bereg, aż 65-67% ludności mieszka od urodzenia na obszarze danego regionu. W komitatacie Csongrad, Bacs-Kiskun oraz trzech komitatatach w północno-wschodniej części państwa Nograd, Borsod-Abaúj-Zemplén oraz Heves wskaźnik ten wynosi 60-64%. Ludność najbardziej mobilna zamieszkuje komitatat Pest, samą stolicę oraz komitataty w południowo-zachodniej części kraju przy granicy z Chorwacją (Zala, Somogy, Baranya, Tolna)⁵⁴.

Spadek liczby ludności i prognozy dotyczące ewentualnej zmiany takiej tendencji są również niepokojące z punktu widzenia gospodarki, ponieważ większość jej gałęzi boryka się z brakami siły roboczej. Ludność praktycznie nie emigruje z komitatatów Győr-Moson-Sopron oraz innych komitatatów zachodniej części kraju oraz z regionu stołecznego. Innymi słowy, jest to błędne koło: z biednych, słabo rozwiniętych

⁵² *A városokban magasabb az szja-alap*, [online] <https://onkormanyzatiklub.hu/erdekesegek/8033>, 17 VI 2021.

⁵³ *Elnéptelenedik a vidék – Csak szavakban fejlesztenek*, Népszava, 18 VII 2017, [online] https://web2.nepszava.hu/1134998_elneptelenedik-a-videk-csak-szavakban-fejlesztenek, 17 VI 2021.

⁵⁴ *Hogy állsz magyar népesség? – Pillantás az adatok mögé, Pillantás az adatok mögé*, Népszava, 19 IX 2017, [online] https://nepszava.hu/1140833_hogy-allsz-magyar-nepesseg-pillantas-az-adatok-moge, 17 VI 2021.

gospodarczo obszarów państwa ludność emigruje do lepiej rozwiniętych jego części, przyczyniając się do tego, że mniej wykwalifikowanych pracowników pozostaje na terenach uboższych, co dodatkowo hamuje ich rozwój. W ciągu ostatniej dekady liczba ludności w wieku produkcyjnym (15-64 lata) zmniejszała się wszędzie poza komitatami Pest oraz Győr-Moson-Sopron i samym Budapesztem. Największe straty odnotowano w komitacie Békés (-12,9%), Nógrád (-11,5%) i Tolna (-11,2%), ponadto w komitatach Borsod, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Zala oraz Somogy aktywna zawodowo populacja zmniejszyła się nawet o więcej niż 8-10%. W komitacie Szabolcs liczba osób w wieku produkcyjnym zmalała o zaledwie 2,4%, ale wynik ten zawdzięcza się imigracji pracowników z Ukrainy⁵⁵. Komitat peszteński z kolei jest atrakcyjny dla ludności uczestniczącej w wewnętrznych migracjach, ponieważ nieruchomości nie są tak drogie jak w stolicy, a bliskość Budapesztu zapewnia lepsze możliwości zatrudnienia⁵⁶.

W latach 2014-2019 najbardziej zmniejszyła się ludność komitatów Borsod-Abauj-Zemplén oraz Szabolcs-Szatmár-Bereg, odpowiednio o 12,7 tys. oraz 10,8 tys. mieszkańców. W okresie omawianych pięciu lat odnotowano także spadek liczby ludności innych komitatów, m.in. Hajdú-Bihar (o 5,6 tys. osób), natomiast o 4,7 tys. osób zmniejszyła się ludność komitatu Jász-Nagykun-Szolnok. Poza tym ludność komitatów Borsod i Szabolcs zmniejszyła się o 2% z powodu migracji wewnętrznych⁵⁷.

* * *

Węgry, niewielki 10-milionowy naród w Środkowej Europie, w ciągu ostatnich 40 lat przeszły gruntowną metamorfozę. W latach 1981-2021 straciły 1,27 mln osób. Strata ta wpłynęła na zmiany demograficzne, ponieważ dziesiątki tysięcy osób wyjechało, a ich miejsce zajęli emigranci, zmieniając obraz kraju tak na prowincji, jak i w stolicy. Saldo migracji (imigracja minus emigracja) na Węgrzech w latach 2006-2019 wskazuje, że w omawianym okresie liczba imigrantów przewyższała liczbę osób wyjeżdżających z kraju. Wahało się ono od 4,2 tys. osób w 2013 roku do 38,7 tys. osób w 2019. Pod względem całkowitej dzietności Węgry plasują się obecnie na 15 miejscu spośród 27 członków UE.

Stanowisko rządów węgierskich wobec rodaków poza granicami kraju jest niespójne i zależne od różnych opcji politycznych. Publicznie obowiązuje zasada, że etniczni Węgrzy powinni pozostać w krajach, w których żyli dotąd, być żywym świadectwem historii. Tymczasem osoby, które wyjeżdżają do pracy i mieszkają na Węgrzech, są mile

⁵⁵ A. Rigó, *A népeséggel együtt a munkaerő is rohamosan fogy az ország nagy részében*, 4 I 2018, [online] <https://g7.24.hu/allam/20180104/a-nepesseggel-egyutt-a-munkaero-is-rohamosan-fogy-az-oroszag-nagy-reszeben/>, 17 VI 2021.

⁵⁶ *Menekülnek az emberek a keleti határvidékről, megállíthatatlanul elnéptelenedik több járás*, 7 XII 2017, [online] <https://qubit.hu/2017/12/07/menekulnek-az-emberek-a-keleti-hatarvidekrol-megallithatatanul-elneptelenedik-tobb-jaras>, 17 VI 2021.

⁵⁷ E.F. Szabó, *Menekülnek az emberek a keleti határvidékről, megállíthatatlanul elnéptelenedik több járás*, [online] <https://qubit.hu/2017/12/07/menekulnek-az-emberek-a-keleti-hatarvidekrol-megallithatatanul-elneptelenedik-tobb-jaras>, 28 VI 2019.

widziane ze względów pragmatycznych. Imigracja około 300 tys. etnicznych Węgrów z zagranicy w ciągu ostatnich kilku dekad miała poważny wpływ na osłabienie negatywnych skutków depopulacji Węgier. Interwencja rządu w sprawach polityki demograficznej wydaje się niezbędna. W kraju o posttotalitarnej przeszłości i słabych strukturach społeczeństwa obywatelskiego konieczne jest wspieranie słabszych regionów. Rząd od 2001 roku stosuje mechanizm konwergencji, pomagając np. 300 wsiom (część z nich z ludnością romską) zamieszkałym przez około 270 tys. mieszkańców w taki sposób, że przeznaczają dla nich fundusze na poprawę warunków życia i podniesienie integracji z otaczającymi je regionami.

W przypadku Węgier niskie wskaźniki dzietności można przypisać zmieniającym się wzorcom formowania rodziny oraz transformacji modelu rodziny i problemów życiowych. Niepewność zatrudnienia młodych ludzi i trudności w znalezieniu mieszkania wydają się głównymi czynnikami ekonomicznymi wpływającymi na opisaną sytuację demograficzną na Węgrzech. Ulgi podatkowe sprzyjające polityce prorodzinnej są postrzegane jako bodziec fiskalny dla ukształtowania pożądanego przez państwo modelu rodziny. Jednak ulgi mieszkaniowe nie spełniły swojego zamierzonego celu (np. w Budapeszcie wysokość dopłaty jest w całości pochłaniana przez wysokie ceny mieszkań lub ich wynajmu). Porównując dwa posttotalitarne kraje takie jak Polska i Węgry, należy podkreślić, że programy ratunkowe zostały w nich uruchomione dopiero w ostatnich latach. Na Węgrzech dodatkowo są najczęściej inicjowane na poziomie rządowym, podczas gdy nad Wisłą jest więcej inicjatyw społeczności lokalnych i pochodzących od instytucji obywatelskich.

BIBLIOGRAFIA

- A városokban magasabb az szja-alap*, [online] <https://onkormanyzatiklub.hu/erdekessegek/8033>.
- „Baby Machines.” *Eastern Europe’s Answer to Depopulation*, „The Guardian” 2020, 4 III, [online] <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/04/baby-bonuses-fit-the-nationalist-agenda-but-do-they-work>.
- Bajomi-Lázár P., *An Anti-migration Campaign and Its Impact on Public Opinion. The Hungarian Case*, „European Journal of Communication” 2019, vol. 34, nr 6, <https://doi.org/10.1177/0267323119886152>.
- Béni A., *Current Demographic Trend. Hungary’s Slowly Emptying*, Daily News Hungary, 13 V 2017, [online] <https://dailynewshungary.com/current-demographic-trend-hungarys-slowly-emptying/>.
- Bíró-Nagy A., *Orbán’s Political Jackpot. Migration and the Hungarian Electorate*, „Journal of Ethnic and Migration Studies” 2021, nr 2.
- Bíró-Nagy A., *Politikai lottóötös. A migráció jelentősége a magyar politikában, 2014-2018*, [w:] *Várakozások és valóságok. Parlamenti választás 2018*, red. B. Böcskei, A. Szabó, Budapest 2018.
- Budapest Communiqué on European Urban Areas Facing Demographic and Climate Challenges*, 2 V 2011, [online] www.mgipu.hr/doc/.../Budapest_Communique_2_May_2011.pdf.

- Cseresnyés P., *Historic Analysis. The Demographic Downfall of Hungary*, 2 X 2019, [online] <https://hungarytoday.hu/historic-analysis-the-demographic-downfall-of-hungary/>.
- Drasztikus az elnéptelenedés az aprófalvakban*, [online] <https://www.vg.hu/kozelet/drasztikus-az-elneptelenedes-az-afrofalvakban-481077/>.
- Elnéptelenedik a vidék – Csak szavakban fejlesztenek*, Népszava, 18 VII 2017.
- Fodor É., *The Policy on Gender Equality in Hungary*, European Parliament, 2013, [online] www.europarl.europa.eu/studies.
- Földházi E., *A népesség szerkezete és jövője*, s. 217, [online] <http://www.demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografiaiportre/issue/view/532>.
- Gödri I., *Nemzetközi vándorlás*, [w:] *Demográfiai portré 2015. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*, red. J. Monostori, P. Óri, Z. Spéder, Budapest 2015.
- Gödri I., Soltész B., Bodacz-Nagy B., *Dynamic Historical Analysis of Longer Term Migratory, Labour Market and Human Capital Processes in Hungary*, [online] <http://www.seemig.eu/downloads/outputs/SEEMIGHistoricalAnalysisHungary.pdf>.
- Héjj D., *Węgierska diaspora i polityka narodowościowa jako element rywalizacji politycznej na Węgrzech*, [w:] *Polityka migracyjna w obliczu współczesnych wyzwań. Teoria i praktyka*, red. T. Browarek, H. Chałupczak, M. Lesińska, E. Pogorzała, Lublin 2018.
- Héjj D., *Węgierskie media od lat informują o zagrożeniu ze strony migrantów. Tyle że ich już nie ma*, „Dziennik Gazeta Prawna” 2021, 17 X, [online] <https://www.gazetaprawna.pl/magazyn-na-weekend/artykuly/8272263>.
- Héjj D., Lesińska M., Wilczewski D., *Udział diaspy w wyborach krajowych. Przypadek Litwy, Polski i Węgier w ujęciu porównawczym*, Warszawa 2020.
- Hogy állsz magyar népesség? – Pillantás az adatok mögé, Pillantás az adatok mögé*, Népszava, 19 IX 2017.
- Hornyák J., *Elnéptelenedés fenyegeti a falvakat*, 7 VIII 2015, [online] https://fieldsupport.dliflc.edu/products/hungarian/hu_co/website/Hungarian.pdf.
- Hungarian measures for the protection of family*, [online] <https://www.ohchr.org>.
- Hungarian Prime Minister Viktor Orban Does Not Believe Immigration Is a Useful Tool for Combating Population Decline*, [online] <https://www.omanobserver.om/article/1107256/world/europe/immigration-is-not-solution-to-population-decline-orban>.
- Hungary. Birthrate versus Immigration*, [online] <https://visegradpost.com/en/2017/06/22/hungary-birthrate-versus-immigration/>.
- Hungary in 2030. The Future Demographic*, VIII 2012, [online] <http://www.euromonitor.com/hungary-in-2030-the-future-demographic/report>.
- Hungary Social Briefing. Hungarian Social Outlook in 2018*, [online] <https://china-cee.eu/2018/03/19/hungary-social-briefing-hungarian-social-outlook-in-2018/>.
- Hungary's National Security Strategy 2012*, [online] <https://eda.europa.eu/docs/default-source/documents/hungary-national-security-strategy-2012.pdf>.
- Hungary's Viktor Orbán. „We Must Never Accept Population Exchange”*, 9 IX 2019, [online] <https://conservative-headlines.org/hungarys-viktor-orban-we-must-never-accept-population-exchange/>.
- Hungary's „Zero Refugee” Strategy*, 20 IX 2016, [online] <http://www.politico.eu/article/hungary-zero-refugee-strategy-viktor-orban-europe-migration-crisis/>.

- Judah T., *Helping Hungarians Have All the Babies They Want*, [online] <https://balkaninsight.com/2021/09/23>.
- Kamarás F., *A születések és a termékenység hazai irányzatai*, „Demográfia” 2012, nr 55/4.
- Kántor Z., *Státustörvény és nemzetpolitika. Elméleti szempontok*, [w:] *A státustörvény. Előzmények és következmények*, red. Z. Kántor, Budapest 2002.
- Kapitány B., *Kihívások és megoldások. A rugalmas népesedéspolitika lehetőségei Magyarországon*, 11 XI 2014, [online] www.nepesedesikerekasztal.hu/files/2014nov/Kapitany%20Balazs.pdf.
- Kapitány B., *Terjed a gyermektelenség Magyarországon*, „Korfa Népesedési hírlevél” 2015, vol. 15, nr 1.
- Közel 36 ezerrel csökkent Magyarország népessége tavaly, 26 I 2018, [online] <https://24.hu/belfold/2018/01/26/kozel-36-ezerrel-csokkent-magyarorszag-nepessege-tavaly/>.
- Measures to Fight Demographic Decline in Hungary. ESPN Flash Report 2018/19*, VI 2019, [online] <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=19642&langId=en>.
- Menekülnek az emberek a keleti határvidékről, megállíthatatlanul elnéptelenedik több járás*, 7 XII 2017, [online] <https://qubit.hu/2017/12/07/menekulnek-az-emberek-a-keleti-hatarvidekrol-megallithatatlanul-elneptelenedik-tobb-jaras>.
- Migrációs Stratégia és az azon alapuló, az Európai Unió által a 2014-2020*, [online] http://belugyalapok.hu/alapok/sites/default/files/MMIA_.pdf.
- Monostori J., *Ageing and Retirement*, [w:] *Demographic Portrait of Hungary 2015*, red. J. Monostori, P. Öri, Z. Spéder, Budapest 2015.
- Nyíri P., *Az Orbán-rendszer és a bevándorlók*, „Népszabadság” 2016, 16 VIII.
- Orbán K., *Hungarian Society Aging Rapidly*, 14 IX 2017, [online] <https://budapestbeacon.com/hungarian-society-aging-rapidly/>.
- Orbán V., *Hungary and the Crisis of Europe*, 27 I 2017, [on-line:], <https://hungarytoday.hu/hungary-crisis-europe-hungarian-prime-minister-viktor-orban-18029/>.
- Rigó A., *A népességgel együtt a munkaerő is rohamosan fogy az ország nagy részében*, 4 I 2018, [online] <https://g7.24.hu/allam/20180104/a-nepesseggel-egyutt-a-munkaero-is-rohamosan-fogy-az-orszag-nagy-reszenben/>.
- Sarnyai G., *The Hungarian Population Decline Shows No Sign of Slowing down*, 27 II 2019, [online] <https://hungarytoday.hu/the-hungarian-population-decline-shows-no-sign-of-slowing-down/>.
- Speech of V. Orbán: Will Europe Belong to Europeans?*, 24 VII 2017, [online] <https://visegradpost.com/en/2017/07/24/>.
- The „Strategic” Reason for Hungary’s Free Fertility Plan*, II 2021, [online] <https://balkaninsight.com/2020/02/17/the-strategic-reason-for-hungarys-free-fertility-plan/>.
- Szabó F.E., *Menekülnek az emberek a keleti határvidékről, megállíthatatlanul elnéptelenedik több járás*, [online] <https://qubit.hu/2017/12/07/menekulnek-az-emberek-a-keleti-hatarvidekrol-megallithatatlanul-elneptelenedik-tobb-jaras>.
- Szántó I., *Problems of a Declining Hungarian Birth Rate. A Historical Perspective*, „Hungarian Cultural Studies. e-Journal of the American Hungarian Educators Association” 2014, vol. 7, [online] <https://ahea.pitt.edu/ojs/index.php/ahea/article/view/1/196>, <https://doi.org/10.5195/AHEA.2014.1>.

- Thirring G., *Die Ungarische Volkskonskription vom Jahre 1804*, „Journal de la Société Hongroise de Statistique” 1936, vol. 14.
- Turda M., *Eugenics and Nation in Early 20th Century Hungary*, Basingstoke 2014 <https://doi.org/10.1057/9781137293534>.
- Waterbury A.M., *Divided Nationhood and Multiple Membership. A Framework for Assessing Kin-State Policies and Their Impact*, „Ethnopolitics” 2021, vol. 20, nr 1, <https://doi.org/10.1080/17449057.2020.1808323>.
- Waterbury A.M., *Making Citizens Beyond the Borders. Nonresident Ethnic Citizenship in Post-Communist Europe*, „Problems of Post-Communism” 2014, vol. 61, nr 4, <https://doi.org/10.2753/PPC1075-8216610403>.
- Waterbury A.M., *Populist Nationalism and the Challenges of Divided Nationhood. The Politics of Migration, Mobility, and Demography in Post-2010 Hungary*, „East European Politics and Societies” 2020, vol. 34, nr 4, <https://doi.org/10.1177/0888325419897772>.
- Węgry walczą z bezpłodnością. Metoda *in vitro* darmowa, 22 I 2020, [online] <https://www.rp.pl/Spoleczenstwo/200129737-Wegry-walcza-z-bezplodnoscia-Metoda-in-vitro-darmowa.html>.
- Zimanyi E., *Family b/orders. Hungary's Campaign for the „Family Protection Action Plan”*, „Feminist Media Studies” 2020, vol. 20, <https://doi.org/10.1080/14680777.2020.1720352>.

dr hab. Tadeusz KOPYŚ – historyk w Instytucie Studiów Europejskich Uniwersytetu Jagiellońskiego. Specjalizuje się w dziejach Europy Środkowej w XIX i XX wieku, zagadnieniach narodowościowych i problematyce nacjonalizmu w tym regionie. Główne jego publikacje dotyczą spraw federacji w Europie Środkowej (*Oszkár Jászi 1875-1957. Z dziejów idei federacji w Europie Środkowej*, Kraków 2006), rewolucji węgierskiej 1956 roku i stosunków polsko-węgierskich w XX wieku, a także kwestii narodowościowych (*Kwestia narodowościowa na ziemiach Korony Świętego Stefana w latach 1867-1918*, Kraków 2001; *Stosunki polsko-węgierskie w latach 1945-1970*, Kraków 2015 oraz *Historia Węgier 1526-1989*, Kraków 2014). Był wielokrotnym stypendystą w kilku instytutach naukowych na Węgrzech (np. Eötvös Collegium i Europái Intézet) oraz w Wielkiej Brytanii (Institute for Advanced Study in Humanities w Edynburgu).